

СЕКЦІЯ 5

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 330.101.54

Марчук Ю.В.*аспірант кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*

ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ ТА ЇЇ РЕГІОНІВ

Розглянуто низку передумов, які впливають на інноваційну діяльність України та її регіонів, визначено, які з них сприяють, а які гальмують інноваційний розвиток держави. Проаналізовано інноваційну активність підприємств України в регіональному розрізі. З огляду на ситуацію, яка склалася у сфері вітчизняного інноваційного розвитку, окреслено напрями вдосконалення та розширення інноваційної діяльності України.

Ключові слова: інноваційна діяльність, інноваційна інфраструктура, фінансування, венчурний капітал, розвиток.

Марчук Ю.В. ПРЕДПОСЫЛКИ РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УКРАИНЫ И ЕЁ РЕГИОНОВ

Рассмотрен ряд предпосылок, которые влияют на инновационную деятельность Украины и её регионов, определено, какие из них способствуют, а какие тормозят инновационное развитие государства. Проанализирована инновационная активность предприятий Украины в региональном разрезе. Учитывая ситуацию, которая сложилась в сфере отечественного инновационного развития, определены направления совершенствования и расширения инновационной деятельности Украины.

Ключевые слова: инновационная деятельность, инновационная инфраструктура, финансирование, венчурный капитал, развитие.

Marchuk Yu.V. THE BACKGROUND OF INNOVATION ACTIVITY OF UKRAINE AND ITS REGIONS

The paper deals with a number of assumptions affecting innovation activity of Ukraine and its regions. There was determined whether those preconditions contribute or inhibit innovative development of the country. The paper analyses innovative activity of enterprises in Ukrainian regions. In view of the situation given in the field of domestic innovation development, the author outlines the areas of improvement and expansion of innovation activity in Ukraine.

Keywords: innovation, innovative infrastructure, financing, venture capital, development.

Постановка проблеми. У сучасних умовах конкурентоспроможність на світовому ринку все більше залежить від продукції, в основі якої лежать нові знання. Сьогодні розвиток продуктивних сил відбувається при тісній взаємодії науки і нових технологій з виробництвом та бізнесом, зумовлюється активізацією проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, потужним впровадженням інновацій та їх комерціалізацією. Однак, як і в кожній країні, в Україні існує низка позитивних та негативних явищ, які в свою чергу, впливають на процес реалізації нововведень. Довготривалий процес несприйнятливості до нововведень, відрив від світових тенденцій науково-технологічного розвитку України призвели до соціально-економічного й структурно технологічного відставання. У складному становищі опинилися регіони, особливо ті із них, що не мають конкурентних переваг у вигляді затребуваних ринком ресурсів. І дотепер не вироблені організаційно-економічні механізми реалізації регіональної інноваційної політики, немає адекватної відповіді державних і регіональних органів управління на виклики сучасної економіки, що вимагає підвищення ефективності інноваційного розвитку. Тому вважаємо за необхідне провести ґрунтовний аналіз передумов розвитку інноваційної діяльності України та її регіонів, а також виокремити деякі тенденції, пов'язані з цією діяльністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оцінювання передумов, які впливають на інноваційну діяльність України та її регіонів, частково здійснювали у своїх працях Н. Внукова, В. Геєць, І. Дашковська, Л. Марчук. Питанням фінансового забезпечення інноваційного розвитку присвятили свої дослідження

такі вітчизняні вчені, як Ю. Бажал, С. Ілляшенко, К. Ільїна, М. Козоріз, М. Федулова, М. Якубовський. Проте досі не проведено цілісного аналізу всіх існуючих передумов в Україні, які позитивно чи негативно впливають на інноваційну діяльність регіонів та держави в цілому.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні умов, які передують появі та розвитку інноваційної діяльності в Україні та її регіонах. Відповідно до поставленої мети, головними завданнями дослідження стає проведення аналізу головних передумов розвитку інноваційної діяльності, визначення того, які з них стимулюють, а які стримують інноваційну активність України, а також окреслення позитивних та негативних тенденцій та можливостей для України в сфері підвищення рівня її інноваційності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загалом, інноваційна діяльність – це соціально-економічна категорія, яка виникла як результат розвитку постіндустріального суспільства і є креативною відповіддю на постійні та динамічні зміни оточуючого середовища і людства. Вона має свої особливості та характеристики, які впливають на її специфіку ведення і впровадження у практику господарської діяльності підприємства, передбачає створення нових проектів, методів і шляхів виконання уже існуючих речей, продуктів, послуг, їх комерційної експлуатації і подальшого розповсюдження, і як будь-яка діяльність потребує відповідного ресурсного забезпечення, яке б сприяло її ефективному функціонуванню. У сучасних умовах розвитку постіндустріального суспільства та переходу на новий рівень технологічного укладу інноваційна діяльність починає відігравати одну з ключових ролей у побудо-

ві конкурентоспроможної економіки країни та стає одним з ключових чинників підвищення її продуктивності. Стале економічне зростання можуть забезпечити тільки постійний пошук і впровадження тих систем господарювання, які ґрунтуються на використанні нових ідей, що вдало застосовуються і втілюються у життя. Інноваційна діяльність сприяє розвитку наукоємних галузей економіки, дає змогу збільшити економічну безпеку країни та зменшити її технологічну залежність від іноземних виробників [1, с. 301].

Головними передумовами інноваційної діяльності України та її регіонів виступає економічна стабільність, науковий потенціал, поточний стан розвитку інноваційної сфери, обсяг і доступність можливих фінансових ресурсів інноваційного призначення.

Основою, а отже, й важливою передумовою інноваційного розвитку є науковий потенціал, тобто «сукупна можливість національної економічної системи генерувати необхідні знання, що втілюється в кількісних і якісних характеристиках винаходів і нововведень, і визначається чисельністю та професійністю вчених, зайнятих у різних сферах науки» [2, с. 322]. Важливість стану наукової сфери як передумови інноваційного розвитку підтверджується значним інтересом до науки у провідних країнах світу, і зокрема, в Європі.

В Україні попит з боку суб'єктів господарювання на науково-технічні досягнення поки залишаються невисоким. Підтримка наукового сектора здійснюється головним чином через державне фінансування. У багатьох розвинених країнах саме корпоративний сектор є рушієм розвитку науки. Наприклад, за витратами на дослідження і розробки в ЄС в останні роки лідирує Німеччина. У 2008 р. вона витратила на НДДКР 76 796,9 млн дол. США, 69,9% з яких забезпечував саме підприємницький сектор [3, с. 318].

Низька частка коштів, спрямованих у сектор вищої освіти, характерна для всіх регіонів України. Оскільки вищі навчальні заклади відіграють провідну роль у підготовці висококваліфікованих кадрів, їхнє недофінансування матиме незворотні наслідки для наукового потенціалу країни.

У цілому фінансування наукових та науково-технічних робіт в Україні залишається на низькому рівні вже протягом тривалого часу, а частка видатків на науку до ВВП в останні роки не перевищує 1% [4, с. 28]. Недофінансування науки в умовах відкритості економіки породжує значну небезпеку економічного відставання, оскільки сусідні європейські країни проводять активну політику втілення результатів саме економіки знань. Наукова та науково-технічна сфера потребують більшого фінансування хоча б для того, щоб компенсувати зношення основних засобів.

Важливою передумовою успішного зростання інноваційності економіки України є поточний рівень розвитку інноваційної сфери. Сьогодні технологічно відсталими є більшість вітчизняних галузей промисловості, і ця проблема поглиблюється низькою інноваційною активністю в Україні. У 2010 р. в Україні інноваційно активними були лише 13,8% суб'єктів господарювання. Структура витрат на інновації з року в рік суттєвих змін не зазнавала – суб'єкти інноваційного підприємництва головним чином придбавали основні засоби (машини, обладнання тощо) і програмне забезпечення [5, с. 195]. Це свідчить про намагання оновити виробничі потужності, не допустити надмірного фізичного та морального старіння устаткування. Адже на кінець 2010 р. ступінь зносу

основних засобів у цілому в економіці країни становив 74,9%, а в промисловості – 63%. Найбільша частка інноваційних витрат у 2010 р. припадала на переробку промисловість.

Активність промислових підприємств щодо впровадження інновацій у 2010 р. дещо зросла. Та, на жаль, маловідходні, ресурсозберігаючі та безвідходні нові технологічні процеси склали лише 23% від загальної кількості впроваджених. Негативним є також те, що у загальному обсязі нових видів продукції частка освоєння виробництва машин та устаткування залишається на рівні 27,5%.

В регіональному розрізі кількість інноваційно активних підприємств приблизно однакова по всій території України. Проте, за даними Держкомстату за 2010 р., варто відзначити м. Київ з часткою інноваційно активних підприємств у розмірі 23,9% у загальній кількості промислових підприємств, Харківську область – 19,7%, Івано-Франківську – 18,1%, Сумську – 17,9%, Херсонську – 17,7%. До областей, в яких частка інноваційних підприємств є найнижчою відносяться – Запорізька (5,3%), Київська (7,7%), Дніпропетровська (9,1%) [5, с. 7].

Серед факторів, що спричиняють проблеми в сучасних українських умовах, є невизначеність стратегічних пріоритетів регіонального розвитку (аналіз показує, що усі стратегії соціально-економічного розвитку регіонів розроблені «під копірку» й не вміщують особливості стратегічного аналізу кожної окремої території), неготовність регіонів повною мірою використовувати можливості геополітичного розташування та поширення процесу транснаціоналізації на регіональному рівні. Така ситуація спричиняє появу стратегічних та тактичних прорахунків регіонального розвитку України й головне – гальмування процесу залучення величезного виробничого та інтелектуального потенціалу до забезпечення конкурентоспроможності країни та формування якісних факторів економічного зростання. Практично всі регіони України стикаються з одними й тими ж труднощами, найпоширеніші з яких – низький рівень доходів населення, периферійне географічне місце розташування порівняно з економічним центром країни й переважно сировинна економіка. Для вирішення цих проблем необхідно розвивати регіональне виробництво в кожному регіоні, що сьогодні навряд чи можливе без інновацій. Проте важливо розуміти, що інновації – це не лише нова наукова ідея, а продукт, за допомогою якого можна налагодити успішне виробництво, тобто комерціалізувати цей продукт.

Рушійною силою розвитку інноваційної діяльності України та її регіонів виступає розвинена інноваційна інфраструктура. Вона за регіонами України розміщується нерівномірно. Найбільш розвинена інноваційна інфраструктура в Івано-Франківській області, Луганській, Рівненській, Полтавській, Донецькій, Хмельницькій, Житомирській, Миколаївській та Харківській областях. Тут присутні такі елементи інноваційної інфраструктури, як: технологічний парк, інноваційний бізнес-інкубатор, дослідницький центр з питань інновацій, центр науково-технічної та економічної інформації, інноваційно-технологічний кластер, центри комерціалізації інтелектуальної власності та навчально-наукові центри. Проте в деяких областях формування інноваційної інфраструктури залишилося на початковій стадії – було створено лише один технопарк і регіональний центр науково-технічної та економічної інформації (Сумська область) або один інноваційний центр (Чернігівська область).

Однак серед передумов інноваційного розвитку головною є наявність фінансових ресурсів, які потенційно можуть стати джерелами фінансового забезпечення інновацій. Їх поділяють на внутрішні і зовнішні. До перших належать заощадження всередині держави, а до других – іноземні інвестиції.

Теоретично у відкритій економіці недостатність внутрішніх фінансових ресурсів мали б компенсувати зовнішні. Визначальним фактором для інтенсивності іноземного інвестування є рівень процентних ставок у країні. Капітал перетікатиме туди, де ставка є вищою, тобто забезпечує більший дохід. Як відомо, головним індикатором рівня процентних ставок в країні є облікова ставка центрального банку. В Україні вона знаходиться на постійно високому рівні (7,75% у 2011 р.) для порівняння – у провідних зарубіжних країнах облікова ставка є відносно низькою. Ставка ЄЦБ складає 1,25%. Отже, іноземні інвестори мали б бути зацікавлені у вкладенні коштів в економіку нашої держави. Поряд з легальними інвестиціями відбувся непродуктивний відтік капіталу, який передбачає операції протиправного характеру (ухилення від сплати податків, відмивання коштів тощо). Нестабільність і тінізація породжують досить високі ризики, що стримує як внутрішніх, так і зовнішніх інвесторів від вкладення коштів у розвиток України. До того ж позиція України у різних рейтингах доволі низька, що теж має негативні наслідки під час розподілу потоків капіталу на глобалізованому ринку. Наприклад, у Рейтингу ведення бізнесу Україна у 2010 р. зайняла 142 місце із 183, а в 2009 р. – 145 із 181.

Слід зазначити, що на тлі значного уповільнення технологічного розвитку Україна все ж таки демонструє світу свої досягнення в окремих високотехнологічних галузях промисловості. Наша країна зберігає технологічні переваги у розробленні ракетної, космічної, авіаційної техніки, електрозварюванні, енергетичному турбобудуванні, приладобудуванні, виробництві окремих видів озброєння, кристалічних матеріалів для мікроелектроніки. Досягнуто значних успіхів у розробленні програмного забезпечення, роботизації і комп'ютеризації виробництва, створенні систем автоматизованого контролю тощо. Ці досягнення значною мірою обумовлені частковим збереженням наукового кадрового потенціалу, багатим виробничим досвідом, науково-технічними надбаннями України у попередній період розвитку.

Спостерігаємо, що на сучасному етапі у вітчизняній економіці спостерігається стагнація технологічного розвитку, яка супроводжується фрагментарним сплеском науково-технологічних досягнень.

Включення вітчизняної економіки до глобалізаційних процесів веде до появи нових тенденцій у технологічній сфері. Ці тенденції надають певного динамізму застарілій технологічній структурі українського виробництва, хоча далеко не завжди відповідають національним інтересам.

Завдяки міжнародному трансферу новітніх технологій вітчизняне виробництво долучається до їх застосування, але ці технології переважно спрямовують у ті галузі, які займаються продукуванням сировини, матеріалів, енергетичних ресурсів. Таким чином підвищується технологічний ступінь проміжного виробництва, яке цікавить міжнародний капітал. Останній відводить Україні роль сировинно-енергетичного додатка до свого високотехнологічного виробництва [6, с. 34].

В Україні, як і в більшості країн з наздоганяючим розвитком, нині активно розвиваються процеси аутсорсингу. Вона перетворюється на краї-

ну, яку залучають до апробації високих технологій з огляду на рамки її спеціалізації, фахової підготовки науковців, існуючої технологічної бази. Але таке залучення має досить обмежений вибірковий характер і не дає можливості належним чином розвивати власний високотехнологічний сектор. Технологічний розрив між Україною і провідними країнами продовжує зростати внаслідок перманентного вдосконалення базових технологій, яке нині відбувається у світі, а також внаслідок відповідної науково-технологічної політики країн-лідерів [6, с. 35].

Б. Паркер, директор центру технологій та інновацій, що входять у структуру «Кремнієвої долини», проаналізувавши створення технопарків у світі, зробив висновок: щоб сформувався ефективний технопарк, необхідні декілька умов. До основних належать: розвинуті наукові установи (вищі навчальні заклади, лабораторії); розвиток венчурної індустрії у державі як одного з основних джерел фінансування інноваційних проектів; податкові, адміністративні та інші пільги, підтримані державними програмами та нормативно-правовими актами; висококваліфіковані кадри, які б продукувалися розвинутими науковими установами [7, с. 239].

Такі умови, як наявність наукових установ та висококваліфікованих кадрів є взаємозалежними та взаємодоповнюючими, адже тільки розвинуті вищі навчальні заклади можуть продукувати висококваліфіковані кадри і, навпаки, тільки висококваліфіковані кадри можуть формувати й удосконалювати розвинуті наукові установи. В Україні є декілька наукових центрів, які могли б стати базою для розбудови технопарку: у Києві, Львові, Харкові. Наші навчально-наукові установи продукують хороших фахівців, які, не знайшовши роботу в Україні, виїжджають за кордон. Створивши технопарк, такі фахівці мали б можливість проходити практику і брати безпосередню участь у дослідженнях, а найкращих з них оцінили б і взяли на роботу із високою заробітною платою. Саме з високою заробітною платою, адже основу технопарку будуть складати філії світових лідерів ІТ та передових технологій, у яких рівні оплати праці значно вищі.

Наступною умовою є пільги, які повинні бути як податковими (зменшення податку на прибуток, ПДВ інших податків та зборів), так і фінансовими, адміністративними (пільгові державні кредити, зменшення документарної бюрократизації, пільгова орендна плата тощо). Якщо порівняти обсяг отриманих цільових субсидій технологічними парками та виконавцями проектів України у 2008 р., то він скоротився до 3 млн грн. та не досягнув 1 млн грн у 2009 р.

Ще однією умовою, досить важливою, є формування ринку венчурного капіталу. Ринок повинен складатися як з формального (венчурні фонди), так і неформального сектора (приватні інвестори). Сьогодні ці два сектори функціонують в Україні. Приватні інвестори неохоче фінансують інноваційні бізнес-проекти через великий ризик. Кількість венчурних фондів досить значна, і на кінець 2009 р. офіційно зареєстрованих нараховувалося 585. Але обсяги діяльності їх є незначними, тому що в Україні ринок інвестиційних інститутів не настільки розвинений, щоб забезпечувати необхідне фінансування венчурних фондів. Деякі інноваційні проекти потребують значних інвестицій, що обчислюються сотнями тисяч або ж мільйонами доларів. На сьогодні інвестиційні інститути не оперують достатньо великими коштами, щоб профінансувати такі ризикові проекти. До того ж існуючі венчурні фонди спрямовують свої кошти в менш ризикові га-

лузі: торгівля, харчування, будівництво. Лише деякі займаються фінансуванням інноваційних проектів у сфері передових технологій. Пропозиція венчурного капіталу ще не розвинена, а та частина, що функціонує, вибрала менш ризиковий напрям оминаючи інноваційні проекти. Якщо ж розглянути попит, то він досить великий. На сьогодні є багато бізнес-проектів, які тільки й чекають приходу інвестора. Щоб виправити ситуацію, потрібне державне регулювання, насамперед законодавче стимулювання інвестиційних вливань у сфери ІТ та передових технологій за допомогою різних пільг та покращення фінансових умов діяльності венчурних фондів [8, с. 104].

Висновки з проведеного дослідження. В умовах інституційних змін системи господарювання, перенесення центру уваги на інноваційний розвиток регіонів України стає актуальним завданням на шляху забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в цілому. У цьому контексті головною метою інноваційної політики регіону є створення системи, що забезпечує ефективну взаємодію державних органів управління з підприємствами й організаціями інноваційної сфери для використання досягнень науки й технологій в інтересах соціально-економічного розвитку території, а також формування умов для підвищення технологічного рівня й конкурентоспроможності промислового виробництва та забезпечення на цій основі стійкого зростання продуктивності праці в матеріальній сфері регіональної економіки. Заходами реалізації зазначеної політики виступають програми забезпечення потенціалу пріоритетних для регіону виробництв за допомогою залучення приватних інституційних інвесторів до реалізації інновацій; формування режиму економічного стимулювання інноваційної діяльності. Таким чином, мова йде про створення сучасної регіональної інноваційної системи.

Розбудова такої системи повинна стати стратегічним напрямом модернізації промисловості, виходом на сучасний, в порівнянні з передовими європейськими країнами рівень розвитку. Для виходу на такий рівень Україна потребує здійснення цілого комплексу реформ і великої кількості іноземних інвестицій, якісної економіки знань і потужної науково-технічної бази для розвитку технологій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дашковська І.Б. Сутність основних понять інноваційної теорії // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – Л., 2011. – № 720 Менеджмент і підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – С. 296-302.
2. Заюков І.В. Якісний розвиток трудового потенціалу – основа підвищення конкурентоспроможності країни / І.В. Заюков // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону, 2009. – Вип. 5. – Т. 2. – С. 321-326.
3. Россия и страны мира 2010 : стат. сб. / Росстат. – М. : ИИЦ «Статистика России», 2010. – 372 с.
4. Статистичний збірник «Україна у цифрах 2010» / за ред. О.Г. Осауленка. – К. : Державний комітет статистики України, 2011. – 252 с.
5. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : стат. зб. / Держкомстат України. – К. : ДП «Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України», 2011. – 282 с.
6. Марчук Л.П. Технологічна політика як чинник інноваційного розвитку економіки / Л. Марчук // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – Миколаїв. – 2011. – Вип. 4(61), Т. 1. – С. 30-38.
7. Ільїна К. Оцінка головних передумов інноваційного розвитку у відкритій економіці / К. Ільїна // Формування ринкової економіки в Україні. – 2012. Вип. 26. Ч. 1. – С. 238-244.
8. Мороз О. Проблеми та перспективи створення аналогу «Кремнієвої долини» в Україні / О. Мороз // Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції студентів і аспірантів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (10-11 травня 2011 року) : у 3 т. Т. 3. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – 310 с.